

NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARNI BANDLIGINI TA'MINLASH

Abdukarimova Roxila Abdurayimovna

Talaba, Far'gona davlat universiteti, Farg'ona shahri

Abdukarimovarohila3@gmail.com

Annotatsiya: *Kishilik jamiyatining shunday bir toifa kishilari borki, ular o'z imkoniyat va salohiyatlarini ro'yobga chiqarmoq uchun alohida e'tiborga muhtoj nogironligi bor shaxslardir. Ularning jamiyatga qo'shilib ketishi, o'z o'rnini topa olishi ko'p jihatdan jamiyatning boshqa a'zolari va shu jamiyatning normative hujjatlariga bog'liq. Biz ushbu maqolada shu masalani atroflicha yoritishga harakat qildik. Kalit so'zlar: Nogironligi bo'lgan shaxslar, nogironlar mehnati, mehnat shartnomasi, ish beruvchi, ish o'rne.*

Аннотация: *В человеческом обществе есть категория людей с ограниченными возможностями, которым необходимо особое внимание для реализации своего потенциала. Их интеграция в общество и их способность найти свое место в значительной степени зависит от других членов общества и нормативных документов этого общества. Мы постарались подробно осветить этот вопрос в этой статье. Ключевые слова: инвалиды, трудовой договор, работодатель, работа.*

Abstract: *There is a category of people in human society who are people with disabilities who need special attention in order to realize their potential. Their integration into society and their ability to find their place depends to a large extent on other members of society and the normative documents of that society. We have tried to cover this issue in detail in this article.*

Kalit so'zlar: *nogironlar, nogironlar mehnati, mehnat shartnomasi, ish beruvchi, ish*

Ключевые слова: *инвалиды, труд инвалидов, трудовой договор, работодатель, работа.*

Keywords: *Persons with Disabilities, Disabled Labor, Employment Contract, Employer, Job.*

Nogironlar mehnatidan foydalanish uchun nogironlarning ehtiyojlarini va mahalliy xususiyatlarni hisobga olgan holda ixtisoslashtirilgan korxonalar, sexlar va uchastkalar tashkil etiladi. Ko'zi ojiz nogironlar sharoitlari o'z imkoniyatlariga mos keladigan ishlab chiqarishda ishtirok etishda imtiyozli huquqqa egalar.

O'zbekistonda istiqomat qilayotgan nogironligi bo'lgan shaxslarlarning 80% dan ko'prog'ini mehnatga layoqatli yoshdagilar tashkil qiladi. Bu esa ularning ish bilan ta'minlanishi dolzarb masala ekanligini anglatadi. Ilgarilari imkoniyati cheklanganlar faqat maxsus korxonalarda mehnat faoliyati bilan shug'ullangan bo'lsalar, mustaqillikdan so'ng ular davlat korxonalarida, maxsus korxonalarda mehnat qilish va xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Nogironligi bo'lgan shaxslar o'rtasida olib borilgan sotsiologik so'rovnomalar, arxiv va joriy arxiv materiallari asosida shunday xulosaga kelindiki, davlat korxonalarida ishlayotganlar soni yildan-yilga kamayib borayotganligi, ularning aksariyati yakka tartibdagi tadbirkorlik bilan

shug'ullanayotganligi va ijtimoiy korxonalarda faoliyat yuritayotganligi aniqlandi. Davlat tashkilotlarida band bo'lgan nogironligi bo'lgan shaxslarlar sonining kamayib ketishiga korxonalar rahbarining ularning imkoniyatlariga eskicha qolipdagi qarashlar asosida munosabatda bo'lishi va nishabli yo'lak (pandus)larning mavjud emasligi sabab bo'lmoqda. Shuning uchun aksariyat imkoniyati cheklangan shaxslar nogironlar jamiyatlari qoshidagi o'quv ishlab chiqarish korxonalarida ishlash istagini bildiradilar. Lekin o'quv ishlab chiqarish korxonalarida asosan shahar hududlarida faoliyat yuritadi.

Ushbu holat viloyatlar kesimida tahlil qilinganda asosan Toshkent shahri, Farg'ona viloyati, Qoraqalpog'iston Respublikasida nogironligi bo'lgan shaxslarning aksariyati shahar manzilgohlarida istiqomat qilishi, Andijon, Buxoro, Jizzax, Xorazm viloyatlarida esa asosan qishloq hududlarida yashashi va ushbu holatning bandlik ko'rsatkichiga ta'siri aniqlandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev bu haqda to'xtalib: «Nogironlarga ta'lim berish va ularni ishga joylashtirishning amaldagi tizimi zamonaviy talablarga javob bermaydi. Nogironlarni mehnat faoliyatiga jalb etish o'rtacha 2% ni tashkil qiladi, bu esa mas'ul idoralarning ushbu sohadagi ishi qoniqarsizligidan dalolat beradi» . – deb qayd etgan edi.

Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun huquqlar harakati ko'pincha embrionning anormalliklarini hisobga olgan holda "tanlangan abort qilish" yoki abort qilish masalasini ko'targan. Ayollarning qadriyatlarini, erkinligi va mustaqilligini e'lon qilgan Xotin-qizlar huquqlari harakati, odatda, ayollarning abortga bo'lgan shartsiz huquqini e'tirof etadi, shunga qaramay, nogironligi bo'lgan odamlarning huquqlari uchun kurashayotgan faollar tanlangan abortlarga faol qarshi. Ular kelajakdagi ota-onalarga nogironlik to'g'risida ob'ektiv va xolis ma'lumot berilishi va yordam ko'rsatishi kerakligini ta'kidlamoqda. Agar bu mavjud bo'lsa, ehtimol kam sonli ayollar embrionda anormallik tufayli abort qilishga qaror qilishlari mumkin. Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Nogironlar uchun teng imkoniyatlar to'g'risida standart qoidalari" (1993) nafaqat ularning jinsiy munosabatlar va tajribaga bo'lgan huquqlarini ota-ona sifatida tan oladi, balki bu borada jamiyatning noto'g'ri nuqtai nazaridan xalos bo'lish zarurligini ham qayd etadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi qiyosqqa solinmasligi va shafqatsiz munosabatda bo'lish, shaxsiy va oilaviy hayotni hurmat qilish, oila qurish va nogironlik asosida kamsitilmaslik huquqini belgilaydi.

Nogironligi bo'lgan shaxslar sonining ortishiga asosiy sabab sifatida quyidagi omillar ko'rsatib o'tilgan:

- insonlarni uzoq umr ko'rish yoshi ortganligi;
- surunkali kasalliklar sonining ortib borishi;
- tabiiy ofatlar sonining ortganligi;
- jarohatlar sonining ortganligi;
- aholi o'rtasidagi nochorlik ahvoli;
- ish bilan ta'minlanmaslik (ayniqsa, aqliy va ruhiy nuqsonlari bor nogironligi bo'lgan shaxslarni ish bilan ta'minlash masalalarining muammoligi).

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, yer yuzida nogironligi bo'lgan shaxslar sonining ortishiga ko'rsatib o'tilgan sabablarning bir qismi O'zbekiston uchun ham xosdir.

Aksariyat rivojlangan davlatlarning tajribalari shundan dalolat beradiki, nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy muhofaza qilishda birinchi navbatda ijtimoiy himoya yoki ijtimoiy imtiyozlar yaratish emas, balki ularning bandligini, ya'ni ish bilan ta'minlash masalasi muhim o'rin tutadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, nogironlarni ish bilan ta'minlashga ko'maklashish sohasidagi siyosat bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Dastlab, davlatlar nogironlar uchun ixtisoslashgan korxonalar orqali ish o'rinlari yaratish yo'lini tutdilar. Bunday tizimning afzalliklari - tashkiliy soddaligi va moliyalashtirishning shaffofligi, sog'lig'i bir xil muammolarga ega bo'lgan odamlar uchun tezda ko'plab ish o'rinlarini yaratish qobiliyatida ko'rindi. Biroq, bu tizim oddiy ish joyining sharoitlariga imkon qadar yaqin bo'lgan muhitda ishlashni, mansab o'sishi va aloqa qilish imkoniyatlariga ega bo'lishni istaganlar uchun qabul qilinishi mumkin emas edi. Ko'pincha, bunday korxonalar xodimlarida hamkasblari orasida «nogiron» maqomiga ega bo'lmagan odamlar yo'q edi, bu esa ijtimoiy integratsiyani qiyinlashtirdi. Qo'shma SHtatlarda nogironlarni doimiy biznesga jalb qilish g'oyasi paydo bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq nogironlarning ijtimoiy muammolarini hal etishga katta e'tibor berilmoqda. 1991 yil noyabr oyida «Nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida» gi qonun qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi BMTning 2009 yil 27 fevraldagi «Nogironlar huquqlari to'g'risida»gi Konvensiyasini imzolagan dastlabki davlatlardan biri bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek: «Insonlarning nogironlarga nisbatan munosabatini o'zgartirish, atrofdagilarni ularning jamiyatda to'liq va teng huquqli ishtiroki haqida xabardor qilish nogironlarning dolzarb muammolarini hal etishda o'ta muhim va birinchi navbatdagi qadam hisoblanadi». Bu esa O'zbekistonda imkoniyati cheklangan shaxslarni himoya qilish siyosatini tarixiy nuqtai nazardan tadqiq qilish, sohada olib borilayotgan islohotlarning mohiyatini ochib berish zaruratini taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 28 dekabrda «Keksalar va nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ 2705-sonli Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi 4947-sonli «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni, 2017 yil 1 avgustdagi R-5006-sonli «Nogironlarni davlat tomonidan qo'llabquvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoyishi, 2017 yil 1 dekabrda «Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonlarida nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish masalalari qamrab olingan.

Nogironlarning iqtisodiy manfaatlarni ishlab chiqarishda to'liq ishtirok etishi nafaqat ularning manfaatlariga, balki butun jamiyat manfaatlariga javob beradi, uni qo'shimcha mehnat resurslari bilan ta'minlaydi, farovonlikning umumiy darajasini, iste'mol tovarlariga talabni oshiradi va ishlayotgan fuqarolarga qaramlik yukini kamaytirish. Bularning barchasi ijobiy nogironlarni mehnat faoliyatiga jalb qilish bilan bog'liq vazifalarni rivojlangan mamlakatlarning zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ajralmas qismiga aylantiradi.

Shtatlarning nogironlarning ehtiyojlarini va ish beruvchilarning imkoniyatlarini hisobga olish qobiliyati ko'p jihatdan mehnat bozoridagi vaziyatni belgilaydi.

Nogironligi bo'lgan odamlarni mehnat bilan ta'minlashning amaldagi tizimi, mazkur jarayonni muvaffaqiyatli bo'lishiga ta'sir qiluvchi omillar, hamda aholining ushbu qatlamini ishga joylashtirish muammosini hal qilish bo'yicha xalqaro tajribani tahlil qilib, biz ishga nogironligi bo'lgan odamlarni mehnat ta'minlash sohasida ijtimoiy siyosatni rivojlantirishning quyidagi konseptual yo'nalishlarini ajratib oldik:

- Nogironligi bo'lgan odamlarni ijtimoiy integratsiyashuvini rivojlantirish;
- Nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirish va professional reabilitatsiyasini professionalashtirish va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish;
- Nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirish va bandligi muammosini hal qilishga NNTlar va jamoatchilik tashkilotlarini jalb qilish.

Nogironligi bo'lgan odamlarni ijtimoiy integratsiyalashuvini rivoj toptirish uchun zarur:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Международный форум «Духовно-нравственные основы общества в системе социальной поддержки детства и семьи». Сборник материалов. – Ташкент, 2012. – С. 116.

2. Bolalar va yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash – farovon va taraqqiy etib boruvchi jamiyat asosi. Xalqaro forum materiallari. – Toshkent, 2013. – B. 75.

3. Tursinboyev, Olimjon, Abduxalilov, Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI BANDLIGINI TA'MINLASHGA QARATILGAN JARAYONLARNING ASOSIY YO'NALISHLARI // ORIENSS. 2021. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nogironligi-bor-shaxslarni-bandligini-ta-minlashga-qaratilgan-jarayonlarning-asosiy-yo-nalishlari> (дата обращения: 06.03.2023).